

Павло Гай-Нижник

«Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух»

Опубліковано: *Гай-Нижник П.* «Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух» // *Історична правда*. – 2023. – 9 травня [Електронний ресурс] <https://www.istpravda.com.ua/reviews/2023/05/9/162656/> **історична правда**

Сучасний новий консерватизм давно не сповідує ідеалістичні погляди на демократію. Сучасні консерватори проти того, щоб визнавати метою суспільного розвитку нестримну свободу особистості. На їхню думку, суспільна мета постає як єдність інтересів держави та нації. Воля більшості не може бути останньою інстанцією, не можна абсолютизувати громадську думку, адже в сучасних державах її цілеспрямовано формують, нею маніпулюють. Оскільки сучасне суспільство плюралістичне й охоплює багато культур, то єдиної громадської думки бути не може. Кожен обстоює власну позицію, від чого страждає нація і держава.

Що читаємо? «Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух», Павло Гай-Нижник («Саміт-Книга», Київ, 2023 рік)

«Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух» – історико-політологічна трилогія, в якій висвітлюються та аналізуються розвиток ідеології українського націонал-консерватизму та його теоретичні засади від початку ХХ ст. і до початку ХХІ ст. Зокрема розглянуто розвиток українського консерватизму як різновиду суспільно-політичної думки, моделі побудови Української Держави, її політичної та економічної системи тощо, засади українського націонал-консерватизму, теорії класократії та концепції трудової монархії, а також перебіг зародження й діяльності Гетьманського Руху в еміграції.

Праця насичена витягами з програмних документів, праць і промов теоретиків, ідеологів та провідних діячів українського націонал-консерватизму і Гетьманського Руху. До наукового обігу введено численні, раніше маловідомі і невідомі джерела історико-політологічного характеру, зокрема з документальної бази радянських, німецьких,

польських, американських, британських тощо спецслужб у поєднанні з документальними матеріалами українських політичних партій та організацій, що стосувалися українського державотворення, національно-визвольного фронту, націонал-консервативного політикуму та світового Гетьманського Руху.

Простежено, висвітлено та проаналізовано політичну діяльність консервативно-гетьманських організацій як в контексті загальноукраїнського політикуму та його національно-визвольних змагань, так і з огляду на геополітичне і внутрішньополітичне становище у світі.

Перша книга хронологічно охоплює часову відстань від 1900-го по 1936-й роки. У ній розглянуто та проаналізовано становлення теоретичних та ідеологічних основ українського націонал-консерватизму, зокрема в концепціях В.Липинського та М.Міхновського, розроблених ними у часи до відродження Української Державності наприкінці 1917-го – початку 1918-го року. Висвітлено програмові засади та діяльність Української Демократично-Хліборобської Партії (УДХП) та Української Народної Громади (УНГ). Зокрема йдеться про державно-політичні позицію та діяльність гетьмана всієї України П.Скоропадського, В.Липинського, М.Міхновського, Д.Донцова, С.Шемета, В.Андрієвського та інших.

Розкрито підстави і перебіг створення та діяльності Українського Союзу Хліборобів-Державників (УСХД), проаналізовано ідеологію націонал-консерватизму, теорію трудової монархії та класократії В.Липинського. Розглянуто діяльність та політико-світоглядні позиції П.Скоропадського, Н.Кочубея, О.Назарука, О.Скорописа-Йолтуховського, А.Мотрезора, М.Тимофіїва, С.Шемета, В.Кучабського та інших. Висвітлено причинно-наслідкові аспекти конфлікту між В.Липинським і П.Скоропадським, що призвели до розколу в УСХД і створення Братства Українських Класократів-Монархістів, Гетьманців (БУКМГ). Відстежено та проаналізовано формування і діяльність українських консервативних, класократичних і монархічних організацій в Європі, Північній і Південній Америках, Азії та Австралії, що становили складові частини світового Гетьманського Руху.

Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух

(Уривок з книги)

В історії становлення українського політичного націонал-консерватизму новітньої доби, як і в багатьох країнах Європи, вирішальним етапом став кінець XIX – початок XX століть – час, коли почали виникати перші політичні партії й у програмах деяких з них з'явилися консервативні засади у сучасному політологічному розумінні. Відтак вже на поч. XX ст. виявляються й перші спроби написання обґрунтованих доробків теоретичного спрямування з виразною консервативною ідеологією, певні з яких згодом почали переростати у цілком завершені ідейно-політичні доктрини.

Український політичний консерватизм початку XX ст. не з'явився нізвідки. Його предтечами були носії української консервативної думки кінця XVIII–XIX століть в особах Г.Полетики, В.Капніста, О.Безбородька, М.Миклашевського, П.Заводовського, Д.Трощинського, М.Репніна-Волконського, М.Чайковського, Ф.Духінського, Г.Галагана, В.Тарновського, П.Куліша, О.Русова, М.Старицького, І.Шрага, О.Ханенка, П.Дорошенка, А.Чижевського та інших. Як правило, українська консервативна думка першої половини XX ст. розвивалася у семи класичних, тісно переплетених між собою, характерних напрямках:

- *Соціал-етатистському (реформістсько-ліберальний націонал-консерватизм)*, що не набув широкого розвитку і сталої політичної організації ані в Україні тих часів, ані в еміграції. До відновлення державності на початку ХХ ст. був представлений короткий час Братством (Братерством) Тарасівців (М.Базькевич (Баськевич), М.Байздренко, В.Боровик, І.Липа, М.Міхновський та ін.), певним колом на чолі з М.Міхновським в Революційній Українській Партії (РУП), та згодом Українською Народною Партією (УНП; М.Міхновський, брати Шемети, брати Макаренки, брати Шевченки, О.Степаненко та ін.), а під час української революції – частиною воєнізованого суспільно-політичного об'єднання Вільного Козацтва (І.Полтавець-Остряниця, С.Гризло та ін.), що не мало чітко сформованої теоретико-ідеологічної бази і суспільно-політичної програми, а керувалося здебільшого романтизованою народною пам'яттю про войовничу добу козащини і гетьманщини та інстинктивно українським національним консерватизмом в суспільно-релігійному світогляді;

- *Поміркованому (демократичний націонал-консерватизм)*, що мав означене освітньо-самостійницьке й соціально-помірковане забарвлення з поглядом у здобуття в майбутньому національної державності у формі конституційної монархії з елементами допущення ліберально-демократичних елементів та федеративного устрою державного організму тощо. Поширений він був серед окремих кіл Української Національно-Демократичної Партії (УНДП) та Союзу Визволення України (СВУ), а пізніше – самостійницькими (проте іще не монархічними) Українською Демократично-Хліборобською Партією (УДХП; В.Шемет, С.Шемет, М.Міхновський, В.Липинський, Д.Донцов, В.Андрієвський та ін.) та Українською Громадою (Українською Народною Громадою) ген. П.Скоропадського навесні 1918 року. Галицька Трудова Партія (ГТП), що критично ставилася до парламентаризму і з радикальним спорідненням до культу селянського тверезого розуму, представляла консервативну думку середнього класу, зокрема селян-середняків. В еміграції такою націонал-консервативною силою була створена 1919 р. маловідома Українська Народна Партія (УНП; Чудінов-Чудин («Богун»), Баєр, Клименко, Красюк, Степовик, Подоляк, Олійник, Максименко-Тичина, Сіврюк), що вважала найважливішим в суспільно-економічному значенні селянина – середняка-консерватора, а в політичному – консерватора-еволюціоніста;

- *Християнсько-демократичному (християнський націонал-консерватизм)*, зокрема, у консервативних релігійних колах Галичини, в Католицькому Русько-Народному Союзі (КРНС), що 1911 р. перетворився на Християнсько-Суспільну Партію (ХСП; О.Барвінський та ін.), Українській Християнській Організації (УХО; о.Т.Галущинський, О.Назарук, С.Томашівський та ін.), Українському Католицькому Союзі (УКС; митр. А.Шептицький, В.Децикевич, З.Лукавецький, о.М.Цегельський та ін.) та інших суспільно-політичних групах та організаціях;

- *Клерикально-традиціоналістському (клерикальний націонал-консерватизм)* – яскравим представником у ньому клерикального спрямування була Українська Католицька Народна Партія (УКНП; згодом – Українська Народна Обнова (УНО); єп. Г.Хомишин, І.Волянський, О.Назарук та ін.), що прагла домінування католицької віри, проповідувала соціальну і національну гармонію, домагалася здобуття автономії Галичини у складі Польщі поміркованими та легальними засобами й лояльно ставилася до її суспільно-політичного ладу;

- *Радикально-традиціоналістському (традиціоналістський націонал-консерватизм)* – в еміграції до цього напрямку можна віднести Українське

Національне Козаче Товариство (УНАКОТО) на чолі з І.Полтавцем-Остряницею, що згодом було перетворене на Українське Вільне Козацтво (УВК), а потім – на Український Національний Козацький Рух (УВК УНАКОР), що в контексті ідеолого-теоретичному і суспільно-політичному не мало істотного впливу на українську еміграцію;

- *Націонал-радикальному (радикальний націонал-консерватизм, або консервативний націоналізм)* – у підпольській Західній Україні яскравим, але не довготривалим, його представником була праворадикальна організація провідницького типу Фронт Національної Єдності (ФНЄ; Д.Паліїв, С.Герасимович, В.Кохан, Л.Савойка, С.Волинець та ін.).

- *Класократично-монархічному (авторитарний націонал-консерватизм, або консервативно-монархічний націоналізм)* – був предсталений самостійницько-державницькими Українським Союзом Хліборобів-Державників (УСХД; В.Липинський, П.Скоропадський та ін.), згодом – Союзом Гетьманців-Державників (СГД; П.Скоропадський та ін.), Братством Українських Класократів-Монархістів, Гетьманців (БУКМГ; В.Липинський та ін.), а також хліборобськими і гетьманськими організаціями в еміграції, що базували свою ідеологію на засадах українського історичного легітимізму, класократії, елітаризму, традиціоналізму, християнства, примату приватної власності та монархізму у формі трудового дідичного гетьманату тощо (Гетьманський Рух).

В основу його було покладено усталене визнання природної нерівності людей, потребу плекання і виховання національної еліти та принципи утвердження провідного становища в майбутній Українській Державі приватної власності та ієрархічної структуризації суспільно-політичного ладу, створення сильної держави з міцним спадковим монархом, обмеженим конституцією, що необхідно для захисту консервативних національних цінностей тощо.

Проте усі вищевказані напрями і різновиди націонал-консерватизму, попри певні свої відмінності в окремих ідеологічних нюансах чи акцентах, мусять розглядатися як складові частини, що щільно переплітаються, цілісної консервативної (націонал-консервативної) концепції, яка має низку засадничих і спільних принципів, що притаманні їй поділяються усіма її відгалуженнями. А саме:

- існує універсальний моральний порядок, що санкціонується і підтримується релігією;
- природа людини недосконала і в ній приховані непорозуміння та гріховність;
- природня нерівність людей щодо фізичного та розумового розвитку;
- спроби встановлення соціальної рівності за допомогою сили закону є безперспективними;
- важлива і провідна роль приватної власності для досягнення особистої свободи і захисту соціального порядку (ладу);
- ненадійність швидкісного прогресу й, натомість, усталені (традиційні) норми є головною рушійною силою прогресу (еволюція);
- сфера людського розуму є обмеженою, а отже – для суспільства та його блага є надважливими традиції, інститути, символи, ритуали тощо;
- держава, що здатна зберегти національне самоусвідомлення, культурно-історичні надбання та перенести їх у майбутнє;

- розподіл, обмеження і збалансованість політичної влади, що спроможна недопустити можливої тиранії правління більшості;
- реформаторство може мати лише практичний й обмежений характер, за якого беззаперечно зберігається пріоритет за національними, культурними, релігійними цінностями;
- реформізм мусить бути призначений для продовження обраного нацією історичного шляху, а не протиставляти минуле і майбутнє;
- благо нації в державі, а отже – благо держави, є запорукою блага кожного;
- ідея поступально-еволюційного розвитку конкретного соціуму й окремої нації у своїй державі, а не якісь універсальні категорії загальнолюдського прогресу;
- суспільний лад і порядок є вищими за ілюзії суцільної свободи індивідууму, адже суспільство і нація є єдиним організмом.

Теорія та ідеологія українського національного консерватизму остаточно завершила період свого оформлення у загальних рисах та ознаках наприкінці 1920-х – у 1930-х рр., хоча й не мала єдиного тлумачення. З'явилися його різновиди, найсолідніші й найвпливовіші з яких були викладені, зокрема, у доктринах В.Липинського, М.Міхновського, С.Томашівського і В.Кучабського.

Та попри це, усі вони вже мали усталені спільні риси й засади, а саме: самостійництво, національна держава (але й єдина політична нація з проукраїнськими національними меншинами), монархічна форма правління, легітимізм, елітаризм, визнання домінуючої ролі держави в житті суспільства, пошана до культурних та історичних традицій, релігії, моралі тощо.

При цьому М.Міхновський започаткував націоналістичний консерватизм соціал-етатистського спрямування, С.Томашівський сповідував помірковано-еволюційний консерватизм з частковою лояльністю до республіканських рис, а у доктрині В.Кучабського, попри теоретичний консерватизм, були більш притаманні, як і М.Міхновському в його націоналістичному (націонал-) консерватизмі, радикально-революційні методи у розробці практичних методів його досягнення, включно з військовими.

О.Губчак згодом пропагував доктрину українського імперіалізму, що була обперта і розвивалася на ідеології націонал-консерватизму, теорії класократичного суспільного ладу і концепції трудової монархії, започаткованих В.Липинським та усталених у Гетьманському Русі на чолі з П.Скоропадським.

Рання смерть М.Міхновського, попри вже вагомий за життя внесок в теорію та ідеологію націонал-консерватизму, трагічно вкрала цього визначного мислителя і діяча в українського народу й, попри його непересічну політико-публіцистичну спадщину, вочевидь, він, як яскравий світоглядний інтелектуал України ХХ ст., все ж ще мав би що подарувати у духовно-історичну скарбницю своєї нації...

Проте найбільш популярною, теоретично структуризованою та ідейно обґрунтованою з огляду національних традиціоналістсько-консервативних засад була доктрина В.Липинського, поширенню й підтримці якій, до того ж, сприяли організація орденського типу і розгалужена сітка прибічників, як на особистому рівні, так і об'єднаних у більші чи менші громадсько-політичні групи, товариства та організації, які невдовзі стали складовими монархічно-класократичного Гетьманського Руху на чолі з П.Скоропадським.

Український націонал-консерватизм (теорія українського монархізму) – політична та ідеологічна теорія і доктрина, специфічний український варіант націонал-консерватизму, розроблений В'ячеславом Липинським (сам В.Липинський називав цю теорію «українським гетьманським націоналізмом») у 20-х роках ХХ ст.

Пізніше він набув виразних організаційно-практичних рис у формі *Гетьманського Руху* – громадсько-політичної націонал-консервативної течії прихильників відновлення соборної Української Держави у формі дідовичного гетьманату родини Скоропадських, що діяв у ХХ ст. в Україні та за її межами й ідеологічно ґрунтувалася на монархічно-класократичній теорії В.Липинського. Фактично ж, на ґрунті українського традиціоналізму, який сповідувався іще П.Кулішем та Я.Головацьким, ним було органічно поєднано консервативну і монархічну концепції й оформлено в теорію української трудової монархії.

Принагідно згадаю також, у контексті монархічного державницького проекту, й про те, що ще наприкінці 1880-х років плани відродження української монархії у вигляді утворення Київського королівства виношувалися в думках Е.Гартмана та О.Бісмарка з наміром надання корони князеві Леву Сапізі, що знаходило прибічників як серед тогочасного наддніпрянського, так і серед галицького політикуму.

Особливістю і позитивним елементом національного консерватизму В.Липинського була ідея політичної інтеграції як засобу творення незалежної національної держави. Нація для нього – це усі громадяни держави. Націоналізм В.Липинського зводиться до того, що українці відрізняються від інших народів лише своєю політичною інтеграцією.

Інтегровані на ґрунті етнокультури і національної самосвідомості, вони повинні згуртовувати всі народи своєї держави в одне ціле. Поряд з цим важливою складовою його національного консерватизму можна вважати ставлення до ідеології, яку він виводить з народних традицій та звичаїв, зокрема з державного досвіду гетьмансько-козацьких часів, високої етичної культури хліборобської спільноти, вважаючи її рушійною силою національного відродження України.

Суттєвим внеском В.Липинського у політичну науку є його типологія та аналіз форм державного устрою (за його схемою, існують три основні типи державного устрою: «демократія», «охлократія», «клясократія»).

Якщо ідеологічно український Гетьманський Рух ґрунтувався на політичній теорії В.Липинського, то організаційно він бере витоки певною мірою від групи «Вільна Україна», Українського Інформаційного Комітету (УІК) Союзу Визволення України (СВУ), з теоретичних засад й політичної практики Української Демократично-Хліборобської Партії (УДХП) й історичного факту існування Української Держави (Гетьманату) 1918 року.

Варто також зауважити, що у березні–квітні 1918 р., в останні місяці існування Центральної Ради та УНР, генералом П.Скоропадським було створено у Києві таємну організацію «Українська Громада» (згодом вона почала називатися «Українська Народна Громада»), яку з часом планувалося переформатувати у політичну партію.

Проте за Української Держави 1918 р. на чолі з гетьманом П.Скоропадським Українська Народна Громада (Українська Громада) так і не стала політичною партією, а її організаційне ядро, тією чи іншою мірою, було інкорпоровано до державно-адміністративних органів Гетьманату й УНГ як громадсько-політична структура практично припинила своє існування.

Згодом, в еміграції, монархічно-консервативну ідеологію у своїй фундаментальній теоретичній концепції розробив В.Липинський, який разом із однодумцями (С.Шеметом, О.Скорописом-Йолтуховським, Д.Дорошенком, М.Кочубеєм, А.Монтрезором, Л.Сідлецьким (С.Крилачем), М.Тимофіївим та ін.) дав поштовх до практичного відродження українського монархічно-гетьманського руху як рушійної сили новітнього українського політичного націонал-консерватизму.

Його піонерами стали, зокрема, політичні організації утворені й керовані В.Липинським (Український Союз Хліборобів-Державників; Братство Українських Класократів-Монархістів, Гетьманців) та гетьманом П.Скоропадським і його сином – гетьманичем Д.Скоропадським (Союз Гетьманців-Державників, Українська Гетьманська Організація Америки та ін.).

Загалом питома вага теоретично-ідеологічної та історично-політичної спадщини в історії українського націонал-консерватизму та Гетьманського Руху нерозривно і тісно пов'язані з постатями В.Липинського та П.Скоропадського. Власне, якщо П.Скоропадський долучився до українського національно-політичного життя від кінця 1917 р. – й у 1918 р., коли був гетьманом Української Держави, то В.Липинський став його активним адептом ще з початку ХХ ст.

Сам він визначав початок своєї української політичної діяльності від 1900 р., наголошуючи, що за «переконанням своїм був завжди самостійником, але не належав до РУП (Револьюційної Української Партії), натомість брав участь в аспіраціях державницьких, що формувались тоді в Галичині». В.Липинський був одним з небагатьох тогочасних «божевільних» українських громадсько-політичних діячів, що прагли здобуття Україною не автономії у складі федеративної Росії, а державної незалежності.

Як відомо, національним консерватизмом є політичний термін, що використовується для опису варіації консерватизму, який концентрується здебільшого на національних інтересах і який, як правило, має традиційні соціальні та етичні погляди. Апеляція консерватизму до національної ідеї була спровокована загрозою руйнації історично укладеного суспільно-державного організму в умовах початку прискореної модернізації, а згодом й глобалізації.

В європейському контексті націонал-консерватизм більш схильний до євроскептицизму, ніж стандартний консерватизм, що не підтримує відкрито націоналістичний чи ультраправий підхід. Багато з націонал-консерваторів є соціал-консерваторами й виступають за обмеження імміграції в Європу. Європейські консерватори виступають за право власності.

В економічних питаннях вони, зазвичай, помірковані ліберали, погляди яких виходять з класичного лібералізму А.Сміта. Дехто з консерваторів прагне до модифікованого вільного ринку, наприклад, до американської системи, ордолібералізму або національної системи Ф.Ліста.

Ці погляди відрізняються від суворого *laissez-faire* тим, що у них державі відводиться роль підтримувати конкуренцію, водночас захищаючи національні інтереси, національне суспільство та ідентичність.

Свого часу монархічні консервативні організації були зорганізовані як структури орденського типу. Свого роду клубом «традиціоналістів» були європейські «Фонтанкрім», «Товариство Гвідо фон Ліста», «Хучін унд Мунін» та ін. Тоді ж у 1920-х рр. виникли новітні ідеї «консервативної революції» 1920-х рр. (якравим представником її у ті часи був, зокрема, засновник «Червненого клубу», батько младоконсерваторів Мюллер ван Де

Брук). Постає також ідея «нації золотих комірців», тобто побудови країни на засадах ієрархічності та шанування традицій тощо.

Після Другої світової війни почав формуватися рух нових правих у Європі. Термін «нові» використовували для окреслення відмінності від спадщини А.Гітлера та Б.Муссоліні з одного боку, з іншого – від традиційних правих, а ще з іншого – аби уникнути можливих переслідувань з боку новітніх демократій. Найбільшого поширення цей рух набув у Франції під проводом Алена де Бенуа (1943 р.н.), що став більш відомий під псевдонімом Фабріс Ларош.

У своїй праці «Погляд з праворуч. Критична антологія сучасних ідей» (1977) він доводив, що суспільна гомогенність є злом, а християнська ідея рівності всіх перед Богом не має під собою жодних підстав, позаяк біологічно люди, народи і раси визначально не є рівними. І це є перевагою та спонукою до еволюції кращих. Тож і Нова Європа мусила б відмовитися від лібералізму і комунізму, а постати, зміцнитися й розквітнути на засадах домінації кращих, враховуючи біологічну та расову нерівність людей.

Та все ж домінуючим поступово став патерналістський, або прагматичний націонал-консерватизм. Виникли цілі напрямки націонал-консерватизму у дієвих практиках «голлізму» (якому протистояли «нові праві») у Франції, «тетчеризму» у Великобританії, «маккартизму», «джоноберчизму» та «рейганізму» («рейганоміки») у США, а на Апеннінському півострові – у «Вперед Італія» тощо.

Сучасний новий консерватизм (неоконсерватизм) давно не сповідує ідеалістичні погляди на демократію. Сучасні консерватори проти того, щоб визнавати метою суспільного розвитку нестримну свободу особистості. На їхню думку, суспільна мета постає як єдність інтересів держави та нації. Воля більшості не може бути останньою інстанцією, не можна абсолютизувати громадську думку, адже в сучасних державах її цілеспрямовано формують, нею маніпулюють. Оскільки сучасне суспільство плюралістичне й охоплює багато культур, то єдиної громадської думки бути не може. Кожен обстоює власну позицію, від чого страждає нація і держава.

Неоконсервативна свідомість непримиренна до споживацтва. Кожен крок у бік соціальної справедливості сучасні консерватори розглядають як зрівнялівку, послаблення свободи тощо. Коли громадянин сподівається, що держава мусить забезпечити йому комфортне існування, знімаючи чинники ризику, – це протиприродно і небезпечно для держави. Адже суспільство розвивається за рахунок ініціативи й відповідальності. Природним, на їхню думку, є те, що в суспільстві існують слабкі (аутсайдери) і сильні особистості.

Неоконсерватори – прихильники елітарної демократії – вважають, що партійна демократія за умов постійної боротьби за владу призводить до того, що громадяни стають неслухняними, розбещеними. Не заперечуючи таких норм політичного консенсусу, як свобода, правова держава, федералізм, вони виступають за політичну централізацію, проголошують концепцію «обмеженої» демократії та національної держави.
